

K.RAXMANOVTIŃ LIRIKALIQ SHIGARMALARINDA TURAQLI SÓZ DIZBEKLERINIŃ STILLIK QOLLANILWI Sipatdinova Qumar

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti qaraqalpaq
filologiyası hám jurnalistika fakulteti studenti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19551375>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 5-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 6-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 13-aprel 2026 yil

KEY WORDS

*Turaqlı sóz dizbekleri,
sinonim frazeologizmler*

ABSTRACT

Bul maqalada K.RaxmanovtiŃ lirikaliq shıgarmalarında turaqlı sóz dizbekleriniŃ stillik jaqtan qollanılıwı hám olardıń lirikaliq qosıqlarda frazeologizmlerdiŃ áhmiyeti haqqında sóz etiledi.

Frazeologiya til iliminiŃ belgili tarawlarınıń biri. Bul terminniŃ ózi grektiŃ phrazls (fraz) hám logos (ilim) degen sózlerinen kelip shıqqan. Tildegi frazeologiyalıq sóz dizbekleri frazeologiyaniŃ úyretetuđın, izertleytuđın obykti bolıp esaplanadı. Sózlik quramda tek jeke sózler ǵana emes, jeke sózlerdey pútin bir máni ańlatıwshı bir neshe sózler dizbeginen quralǵan turaqlı sóz dizbekleri de belgili orındı iyeleydi. Onıń ústine bul leksikalıq qatlam ózgeshe sıpatqa ayırmashılıqqa iye. [1] Bunday sóz dizbekleri leksikaniŃ baslı bólegi bolıp emocional-ekspressivlik tásirsheńligi menen tildiŃ basqa birliklerinen ayrılıp turadı. Frazeologizmler kóbinese awızeki sóylew tilinde hám de kórkem shıgarmalardıń tilinde personajdıń ishki emociyasın ashıp beriwde keńnen qollanıladı. Hár bir insanniŃ yamasa dóretiwshiniŃ shıgarmalarında bunday birliklerden sheber qollanılıwı onıń dóretiwshilik ustaxanasınıŃ keńliginen derek beredi. Bunday birlikler folklorlıq shıgarmalardan baslap házirgi jazıwshılardıń keń kólemlı dóretpelerinde hám de shayırlardıń poeziyalıq qosıqlarında stillik jaqtan qollanılıp oqıwshıǵa tásir jasap kelmekte. Biz úyrenbekshi bolǵan K.RaxmanovtiŃ poeziyalıq shıgarmalarında frazeologiyalıq dizbekler orınlı qollanılǵan. Mısalı ushın onıń «Tuwılǵan jer toǵanısları» degen qosıǵında

Hesh náirse joq entigip jatqan uyqıda,
Bárinde bar ada bomas toǵanısları.[2]

Bul qatarlarda ada bolmaw birligi qollanılǵan onıń mánisi táwsilmes degendi bildiredi. Endi bul jerde shayır ne ushın bul sózbekti qollandı desek, onnan aldınıǵı qatarlarda

Qara, anaw dáryadaǵı aǵısqa,
Onda barday túwesilmes toǵanısları.[2]

Aldınıǵı qosıq qatarında «**túwesilmes**» degen sózdi qayta qollanbaw ushın bul frazeologiyalıq birlikten qollanılǵan. Sebebi frazeologiyalıq sóz dizbekleri jeke sózlerdiŃ ekvivalenti retinde olar menen sinonimles bolıp keledi. Sonlıqtan tilde sózlerdiŃ sinonimlik qatnası tek jeke sózlerdiŃ arasında ǵana boladı dep sheklewge bolmaydı. [3]

Turaqlı sóz dizbekleriniŃ qosıq qatarlarında evfemizm mánisinde qollanılıwı

Oń jaǵımda qońsı hayal kóz jargan,
Sol jaqtaǵı qońsım tabıt ústinde.

Bul qosiq qatarlarida «**kóz jarıw**» degen turaqlı sóz dizbegi qollanılğan onıń mánisi **tuwıw**, **bosanıw** degen mánilerdi ańlatadı. Bunda shayır qońsı hayalımız bosandı yamasa tuwdı demesten onı sıpayı etip kóz jardı degen frazeologiyalıq birlik penen bayanlap oqıwshıǵa jetkerip bergen.

Frazeologiyalıq dizbektiń qosiq qatarlarında uyqastı táminlep keliwi

Tuwılğan jerge til tiygizip bolarma,
Óz anasın kemsiterme balası.[4]

Bul qatardaǵı **til tiygiziw** degen turaqlı sóz dizbegi «**qapa qılıw, renjitiw, keyiw, urısıw**» sıyaqlı mánilerdi bildiredi. Al qosiq qatarında Ana watanǵa jaman gáp aytıwǵa bolama degen mánide kelip tur. Endi biz onıń tuwra mánisinde qalay bolsa solay qoysaq onda mamunı hámde uyqası tómenleydi. Sonıń menen birge buwınlar sanıda artıp ketedi.

Tuwılğan jerge jaman gáp aytıwǵa bolama, (14)
Óz anasın kemsiterme balası.(11)

Bunda birinshi qatardaǵı buwınlar sanı ekinshi qatardaǵı buwınlar sanınan asıp ketti, al aldınǵı frazeologiyalıq dizbek penen qollanılǵanda buwınlar sanı teń edi. Bunnan belgili bolǵanıday turaqlı sóz dizbekleri poeziyalıq shıǵarmalarda buwın sanınıń teńligin táminlep te keledi eken.

Frazeologiyalıq sóz dizbeklerdiń qosiq qatarlarında inversiyaǵa ushırap keliwi

Qarakeńniń awıw ushın ańsarı,
Aralıń bolıp tolqıynshı búgin men.[2]

Bul qosiq qatarlarında tiykarınan **ańsarı awıw** yaǵnıy xushtar bolıw, qumartıw degen mánini bildirip keletuǵın turaqlı sóz dizbegi qollanılğan. Teoriyalıq pikirlerde turaqlı sóz dizbekleriniń ornı almastırılmay qollanıladı delingen bolsa, biraq ayırım jaǵdaylarda yaǵnıy qosiq qatarlarınıń ishinde pikirdi iqsam hámde tolıq jetkerip beriw ushın, sonıń menen birge uyqastı táminlew maqsetinde orın almastırıw jaǵdayları ushırasadı.

Juwmaqlap aytqanda K. Raxmanovtıń poeziyalıq shıǵarmalarında turaqlı sóz dizbekleri stillik jaqtan durıs qollanılğan. Bunday til birlikleri awızeki sóylew tilinde kórkem shıǵarmalarda personajdıń halatın ashıp beriwde kóp qollanılsa, poeziyalıq shıǵarmalarda sinonimlik, antonimlik hámde qosiq qatarlarınıń uyqasın táminlep sonıń menen birge ayırım jaǵdaylarda sózlerdi sıpayı qollanıw ushın kómek beredi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Бердимуратов Е. Ҳазирги қарақалпақ әдебий тили (лексикалогия). - Нөкис: Билим, 1994.
2. Рахманов К. Таң ашығы. - Нөкис: Қарақалпақстан, 1978.
3. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилиниң қысқаша фразеологиялық сөзлиги. - Нөкис: Қарақалпақстан, 1985.
4. Рахманов К. Ұатан мухабаты менен. -Нөкис: Қарақалпақстан, 1984.